

Een ondraaglijk juk

Wat moeten wy dan verwachten vande ghene, dien hoverdye, opgheblasenheyte ende wreetheyte
natuerlijcker is dan natuere selve?

Philips van Marnix van Sint-Aldegonde, *Antwoorde op een cleyne boeckken* (1578).

Een ondraaglijk juk

*Nederlandse beeldvorming van Spanje en de
Spanjaarden ten tijde van de Opstand (1566-1609)*

FERNANDO MARTÍNEZ LUNA

Hilversum
Verloren
2018

Deze publicatie werd mede mogelijk gemaakt door de financiële steun van J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting Nicolaas Mulerius Fonds en M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting.

J.E. Jurriaanse Stichting

Afbeeldingen op het omslag: Anon., *Aerdt ende eygenschappen van Seignor van Spangien*, s.l.: s.n., 1598, Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, pfl. 1018.

Tevens verschenen als proefschrift aan de Rijksuniversiteit Groningen 2016.

ISBN 978-90-8704-673-6

© 2018 Fernando Martínez Luna & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Proloog	8
1 Inleiding	13
1.1 De Opstand in pamfletten	13
1.2 Thema's	17
1.3 Imagologie	18
1.4 Formele aspecten	23
1.5 Relevantie en historiografie	27
1.6 Opbouw	34
2 De Spaanse Seignor	36
2.1 Inleiding	36
2.2 Het pamflet	36
2.3 De bronnen van de Aerdts	58
2.4 Dateringsproblemen	65
2.5 Impact	67
2.6 Conclusie	69
3 De Spaanse Inquisitie	70
3.1 Inleiding	70
3.2 Het instituut	71
3.3 Beeldvorming vóór de Opstand	74
3.4 Nieuwe bisdommen	84
3.5 Consolidatie	90
3.6 Conclusie	93

4 De Spaanse hoofdrolspelers	95
4.1 Inleiding	95
4.2 Granvelle	96
4.3 Alva	101
4.4 Filips II	105
4.5 Overige personages	109
4.6 Conclusie	116
5 De Spaanse soldaat	117
5.1 Inleiding	117
5.2 Het Spaanse karakter van de tercios	119
5.3 Het leger van Alva	121
5.4 De Spaanse Furie	129
5.5 Consolidatie	132
5.6 De verheerlijking van de strijd	134
5.7 Conclusie	137
6 De Spaanse overheerser	138
6.1 Inleiding	138
6.2 Marnix' bijdrage	140
6.3 De vijfde universele monarchie	147
6.4 De Turkse Spanjaard	152
6.5 De Spaanse Armada	156
6.6 De Nieuwe Wereld	159
6.7 Conclusie	164
Slotbeschouwing	166
Samenvattingen	170
Resumen	170
Summary	172
Bijlage	175
<i>Aerdt ende eygenschappen van Seignor van Spangien</i>	176
Bronnen en geraadpleegde literatuur	183
Pamfletten	183
Oude historiografie	189
Moderne literatuur	190
Register van namen	206
Over de auteur	208

Woord vooraf

Dit boek is de bewerking van mijn proefschrift waarop ik op 5 december 2016 aan de Rijksuniversiteit Groningen gepromoveerd ben. Graag wil ik mijn promotor Bart Ramakers en mijn copromotor en dagelijks begeleider Joop Koopmans bedanken voor hun supervisie tijdens het promotietraject en voor hun redactionele ondersteuning tijdens het gereedmaken van het eindmanuscript. Daarnaast wil ik de leden van de leescommissie, Raingard Esser (Rijksuniversiteit Groningen), Hubert Meeus (Universiteit Antwerpen) en Werner Thomas (Katholieke Universiteit Leuven), bedanken voor het becommentariëren van de tekst. Hun constructieve opmerkingen en suggesties zijn mij bij de bewerking van het manuscript zeer van pas gekomen.

Warschau, oktober 2017
Fernando Martínez Luna

Proloog

Dit boek gaat over de beeldvorming van Spanje en de Spanjaarden in de Nederlanden ten tijde van de Opstand, vanaf de Beeldenstorm tot het Twaalfjarig Bestand (1566-1609). De Opstand is van grote invloed geweest op het internationale imago van Spanje in de vroegmoderne tijd en vormt een essentiële schakel in het ontstaan van de zogenoemde ‘zwarte legende’.¹ Deze legende verwijst naar de negatieve representatie van Spanje, zowel in Europa als daarbuiten, die vanaf de zestiende eeuw tot doel had de reputatie van dat land te schaden.² Volgens Hugo de Schepper heeft in de loop van de geschiedenis geen volk zich zo bitter uitgelaten over Spanje en de Spanjaarden als de Nederlanders.³ Toch is tot nu toe het vroegmoderne Nederlandse beeld van Spanje en de Spanjaarden amper bestudeerd.⁴ Dit boek beoogt daarin verandering te brengen door die beeldvorming te reconstrueren, toe te lichten en te verklaren aan de hand van pamfletten uit de tijd van de Opstand.

Een veel bestudeerd voorbeeld van zo’n pamflet is de *Apologie van Willem van Oranje*,⁵ een verweerschrift van de prins aan de Staten-Generaal, waarin hij zicht keert tegen de ban die Filips II in 1580 tegen hem had uitgevaardigd.⁶ De Spaanse koning had de prins verantwoordelijk gesteld voor de Opstand en hem – ‘schelm, en verrader, en vyand van ons en van de landen’ – vogelvrij verklaard. Filips had 25.000 ‘goude kronen’ op zijn hoofd gezet, aangezien hij ‘auteur en promoteur’ was ‘van alle dese beroerten, en principaelste perturbateur van allen onsen landen en staten’.⁷ Oranje besloot een verdediging te schrijven die de valsheid van die beschuldiging moest aantonen en het ware gezicht van de Spaanse koning moest laten zien.

1 Iglesias 1997, 405.

2 Schmidt 2001, 88; Vaca de Osma 2004, 148-149.

3 De Schepper 1992, 68.

4 Manzano Baena 2001, 198.

5 Over de *Apologie*, zie Verlaan & Alberts 1980; Blok 1917; Goedhuys 1933; Swart 1994, 187-199; Timmer 1928; Wilders 2003; Willem van Oranje 1923.

6 Hoewel de *Apologie* onder de naam van Willem van Oranje werd uitgegeven, zou deze zijn geschreven door Pierre Loyseleur de Villiers, hofprediker van de prins. Twee raadsheren van Oranje, Hubert Languet en Philippe de Mornay, zouden aan de definitieve tekst hebben meegewerkt en verantwoordelijk zijn voor het sterke anti-Spaanse sentiment. Swart 1994, 190.

7 Ban, ende edict by vorme van proscriptie, vuytgegaen ende gedecreteert by [...] de coninck, tegens Wilhelm van Nassau, prince van Oraignyen [...] (K. 527).

Mede door de *Apologie* zou de prins uitgroeien tot zinnebeeld van de Nederlandse natie.⁸ De tekst is dan ook voornamelijk bestudeerd als politiek manifest van de leider van de Opstand. Tegelijkertijd bevat hij veel materiaal voor onderzoek naar de beeldvorming van Spanje en de Spanjaarden. Aangezien de tekst middels verschillende vertalingen in korte tijd over heel Europa werd verspreid,⁹ geldt de *Apologie* als een belangrijke getuige van anti-Spaanse gezindheid in de Lage Landen. Volgens Violet Soen zorgde de *Apologie* ervoor dat het negatieve beeld van Spanje en de Spanjaarden blijvend in het geheugen van de Nederlanders werd gegrift.¹⁰ Hoewel over de invloed en de betekenis van de *Apologie* dus geen twijfel kan bestaan,¹¹ heeft ze de aandacht afgeleid van andere pamfletten die van invloed zijn geweest op het Nederlandse Spanjebeeld. Het lijkt er volgens Werner Thomas op dat historici, verblind door de allure van de *Apologie* en haar auteur, weinig oog hebben gehad voor de letterlijk honderden exemplaren die sinds de jaren vijftig van de zestiende eeuw, dus gedeeltelijk reeds vóór de *Apologie*, werden gepubliceerd.¹² Daarin waren bepaalde aspecten van de beeldvorming ten aanzien van Spanje en de Spanjaarden al min of meer geconsolideerd. De bedoeling is zoveel mogelijk van dit materiaal als bron van anti-Spaanse beeldvorming te behandelen.

Als gezegd beperken we ons daarbij tot het tijdvak dat loopt van halverwege de jaren zestig van de zestiende eeuw tot 1609, het begin van Twaalfjarig Bestand. Het begrip ‘Nederlandse Opstand’ staat nog steeds ter discussie en de opvattingen over de grenzen ervan, zowel geografisch als chronologisch, verschillen sterk.¹³ Ofschoon de meeste historici de strijd tegen Spanje laten beginnen in 1568, het jaar van de slagen bij Dalheim, Heiligerlee en Jemmingen, en de zonder bloedvergieten verlopen Slag op het Lanakerveld, is in deze studie 1566, het jaar van de Beeldenstorm, als startpunt gekozen.¹⁴ Dat is het jaar waarin calvinisten tijdelijk het stadsbestuur van Valenciennes overnamen. In januari 1567 vond een soortgelijk incident plaats in Doornik en in maart in Oosterweel bij Antwerpen. Rond 1566 verschenen ook de eerste pamfletten over de Inquisitie.¹⁵ P.A.M. Geurts wijst er overigens op dat de productie van pamfletten in de Lage Landen al vanaf december 1565 toenam.¹⁶ De keuze voor 1609, het begin van het Twaalfjarig Bestand, als slotjaar is ingegeven door de overweging dat de aandacht in de pamfletten vanaf dat ogenblik verschoof van het zwartmaken van de Spanjaarden naar de verheerlijking van de wapenstilstand.¹⁷ Bovendien nam het aantal pamfletten vanaf dat ogenblik sterk af.¹⁸ Desal-

⁸ Van Nierop 2001, 5-25.

⁹ Met name in Engeland werden veel teksten van de prins gepubliceerd, zoals *A declaration and publication of the most worthy Prince of Orange, contaynyng the cause of his necessary defence agaisnt the Duke of Alba* uit 1568, *A supplication to the Kings Maiestie of Spayne, made by the Prince of Orange* uit 1573, *The Aduise and Answer of My Lord Ye Prince of Oronge* uit 1577 en, uiteraard, de *Apologie*, die al in 1581 in Delft in het Engels werd vertaald en gepubliceerd onder de titel *The apologie or defence of the most noble Prince William*. Van deze vertaling verschenen in de daaropvolgende jaren nog verschillende edities. In 1581 verscheen in Delft ook een Franse versie, getiteld *Apologie ou Deffense de tresilbvre Prince Gvillavme*.

¹⁰ Soen 2012, 79.

¹¹ Zie in dit verband met name Swart 1994, 187-199.

¹² Thomas 2001 (a), 3.

¹³ Zie in dit verband Soen 2012, 180.

¹⁴ Dit incident wordt behandeld in het pamflet *Declaration sommaire du faict de cevx de la ville de Vallencienne* (K. 145).

¹⁵ Zie in dit verband *Recueil des choses advenves en Anvers, touchant le fait de la Religion* (K. 142) en de *Beschryvinghe van den Staet ende voortganck der Religie in Nederlant* (K. 148).

¹⁶ Geurts 1956, 5.

¹⁷ Groenveld 2009, 56-57.

¹⁸ Vroomen 2012, 39.

niettemin worden hieronder zo nu en dan ook documenten gebruikt die van vóór of na de periode 1566-1609 dateren, wanneer ze licht werpen op thema's die daarbinnen domineerden.

Dat het anti-Spaanse discours zich ontwikkelde in een conflictsituatie zegt veel over de aard en de functie ervan. De negatieve beeldvorming had de bedoeling de weerbaarheid van de opstandelingen te vergroten en hen te sterken in de overtuiging dat men streed voor een rechtvaardige zaak, een strijd die bovendien tot het eind gestreden moest worden. Er kon namelijk geen twijfel bestaan over de slechte aard en kwade intenties van de vijand. Spanjaarden waren principieel onbetrouwbaar en meedogenloos, wat onderhandelen zinloos maakte. De propaganda had tevens tot doel het draagvlak voor de Opstand te vergroten en er – door middel van vertalingen – steun of op zijn minst begrip voor te verwerven in het buitenland. In dit verband is het goed om op te merken dat het negatieve Spanjebeeld zowel internationale als historische wortels had. De pamflettisten sloten in hun beeldvorming van Spanje en de Spanjaarden aan bij bestaande opinies over de cultuur van dat land en de aard van zijn bevolking, opinies die, zo ze niet al sterk negatief waren, dat door overdrijving alsnog konden worden. Naarmate het conflict vorderde, leverde het Spaanse optreden – zowel politiek-bestuurlijk als militair – bovendien talloze voorbeelden op waaraan die opinies geïllustreerd konden worden.

Zoals gezegd vormt de *Apologie* een essentiële schakel in het ontstaan van de 'zwarte legende'. Ze behoort tot een genre dat Europawijd geschreven en verspreid werd en specifiek gericht was tegen de Spaanse tak van het Habsburgse Huis en het tirannieke bewind dat vanuit Madrid in de Lage Landen werd uitgeoefend.¹⁹ Volgens Ricardo García Cárcel bevat ze alle onderdelen waaruit dit fenomeen is samengesteld. Dat zijn de aanklacht tegen de zogenoemde Spaanse Inquisitie, de beschrijving van de wandaden door de Spanjaarden begaan in hun koloniën in de Nieuwe Wereld en, ten slotte, de kritiek op de persoon van Filips II.²⁰ Hoewel Willem zijn pijlen vooral richtte op de vorst en diens adviseurs, was het zijn bedoeling ook de Spanjaarden in het algemeen te treffen.²¹ Hun kwaadaardige inborst was hem al langer bekend:

Maer nadien dat men onsen jaren oock ons verstandt heeft toeghenomen ende versterckt is worden, so sijn wy van een ander ende seer verscheyden meyninghe gheworden, dat vele waren, die niet en konden ghedencken dat de wreetheit ende rasernye van de Spaegniaerden haer so verre hadde konnen uutstrecken. Want daer en is niet ghebeurt, dat wy al over langhen tijdt van te vooren niet sekerlick en hadden verwacht, ghemerckt dat wy van haere wreede, gierige ende hooghmoedige manieren van doen seer eyghentlicke kennisse droeghen.²²

In haar intentie de Spanjaarden als volk negatief te omschrijven, zelfs te demoniseren, stond de *Apologie* niet alleen. In de Nederlandse propagandistische literatuur is dezelfde tendens aanwijsbaar een prototypische Spanjaard te creëren. Het ontbreken van nuance was opzettelijk. De strijd vereiste een eenduidig vijandbeeld, weliswaar geschakeerd maar in alle opzichten negatief.

¹⁹ De *Apologie* was de inspiratiebron voor een aantal belangrijke anti-Spaanse werken. De in 1592 verschenen teksten *Philippiques contre les bulles et autres pratiques de la faction d'Espagne* van François de Clary (1550-1627) en de *Anti-Espagnol, autrement les Philippiques d'un demosthenes françois touchant les mœurs & rules de Philippe Roy d'Espagne pour enuahir la Couronne de France* van Antoine Arnould (1560-1619) zijn daarvan voorbeelden.

²⁰ García Cárcel 2011, 609-615.

²¹ Juderías 1917, 231.

²² Willem van Oranje 1923, 42-43.

De prins verdedigt in de *Apologie* niet alleen zichzelf, maar ook de Nederlandse zaak in het algemeen. Weinig teksten uit deze periode belichten de verschillende aspecten van het conflict met Spanje op zo'n complete wijze. De belangrijkste motieven voor de Opstand worden erin samengevat. Naast de herindeling van de bisdommen in 1559, het negeren van de privileges, de prominente rol van kardinaal Granvelle bij het bestuur van de Nederlanden en het meedoogenloze optreden van de hertog van Alva, noemt Oranje het fundamentele recht van opstand tegen een vorst die zich als tiran gedraagt. Aangezien Filips de vrijheid en de veiligheid van zijn onderdanen veronachtzaamt, is het verzet tegen hem gelegitimeerd.²³

Volgens de prins is de reorganisatie van de bisdommen een dekmantel voor het invoeren van de Spaanse Inquisitie. Het was Filips' intentie

om de wreede Inquisitie van Spaegnen te bevestighen, ende op dat de voorsz. Bisschoppen in stede van Inquisiteurs dienen souden, om niet alleene de lichaemen te verbranden, maer oock om de conscientien te pijnighen ende te tyranniseren.²⁴

Al aan de vooravond van de Opstand vreesden pamflettisten voor de komst hier te lande van de Spaanse inquisiteurs, een vrees die overigens nooit bewaarheid zou worden. Ze zagen in die vermeende invoering de hand van kardinaal Granvelle, die stond voor de verderfelijke invloed van Rome en Madrid op het kerkelijke beleid. Pamfletten waarin dit wordt gezegd zijn onder andere *Les subtils moyens par le Cardinal Granvelle* uit 1566 en *De artijckelen ende beslyuten der Inquisitie van Spaegnen* uit 1577.²⁵

Een ander thema is de dreiging van een expansionistisch en overheersend Spanje, dat bijvoorbeeld aan de orde komt in *Een discoers ofte vertoogh ghedaen voor den Coninck van Vrankerijke* uit 1575 en *Het Spaens Europa* uit 1599. In dit verband wordt frequent gewezen op het moorddadige optreden van de Spanjaarden op het Amerikaanse continent, waarbij een verband wordt gelegd met hun optreden in de Lage Landen, zoals in *Byencorff der H. Roomsche Kercke* van Philips van Marnix van Sint-Aldegonde uit 1569. Willem van Oranje vergelijkt in de *Apologie* de situatie van de Nederlanders met die van de oorspronkelijke bewoners van Amerika. Zijn adresanten, waarschuwt hij, wacht hetzelfde lot als de indianen:

Hadden se [de Spanjaarden] maer slechts de macht ghehad om ulieden [de leden van de Staten-Generaal] insghelijcks te vermoorden, also se in Indien gedaen hebben, ende noch dagelicks doen, daer se meer dan twintigh milioenen, oft twee hondert mael hondert duysent personen hebben jammerlick om den hals ghebracht, ende dertigh mael meer landts verdorven ende uutgeroeyt, dan dese Nederlanden groot sijn, met so vreeselicke grou-saemheit, dat alle de barbarische, wreede ende tyrannische feyten hier te vooren oyt bedreven, niet en sijn dan spel te achten by 't gene dat den armen Indiaenen is gebeurt.²⁶

Verder schetst de *Apologie* een onbarmhartig portret van Filips II. Hij zou een hypocriet zijn, een bedrieger, tiran, moordenaar en bloedschender. Dit zijn slechts enkele van de typeringen die Willem van hem geeft. Filips en andere hoofdrolspelers uit het Spaanse kamp staan centraal in pamfletten als de *Diverses lettres interceptes du Cardinal de Granvelle* uit 1580 en de *Vrien-*

23 Van Gelderen 1991, 67-68.

24 Willem van Oranje 1923, 82.

25 Rahlenbeck 1823; *De artijckelen ende beslyuten der inquisitie van Spaegnen* [...] (K. 156).

26 Willem van Oranje 1923, 47.

delicke vermaninghe aen de Heeren de Staten van Brabandt, Vlaenderen uit 1574, waarin Alva wordt geportretteerd. Ook de kronieken met beschrijvingen van oorlogsgebeurtenissen bevatten karakterisering van Spanjaarden, zowel van individuele krijgslieden als van de Spaanse soldaat in het algemeen.

In de navolgende pagina's zal de Nederlandse beeldvorming van Spanje ten tijde van de Opstand geanalyseerd worden met behulp van begrippen uit de imagologie, de stroming binnen de literatuurwetenschap die zich bezighoudt met ontstaan, interactie, functie en receptie van beelden van landen en naties. De conclusies van deze studie kunnen een rol gaan spelen in een breder, internationaal imagologisch discours.²⁷ Daarnaast wil dit boek een bijdrage leveren aan de studie van de Opstand in het algemeen, aangezien de hier geboden analyse van het propagandistische materiaal licht werpt op bepaalde onderdelen van het historiografisch debat over deze fase van de Nederlandse geschiedenis.

²⁷ Manzano Baena 2002, 777.

1 Inleiding

1.1 DE OPSTAND IN PAMFLETTEN

In deze studie is een hoofdrol weggelegd voor het pamflet als drager en verspreider van nationale beelden over Spanje en zijn inwoners. Het genre ‘pamflet’ is niet eenvoudig te definiëren.¹ Dat heeft te maken met de gevarieerde vorm, inhoud, verspreiding en doelgroep ervan. In de negentiende eeuw hebben verschillende samenstellers van pamflettencollecties geprobeerd duidelijkheid te brengen in de omschrijving van het fenomeen. L.D. Petit koos in 1882 nog voor een ruime omschrijving. Hij had het over ‘grootere of kleinere vlugschriften over de staatkundige, kerkelijke en maatschappelijke gebeurtenissen van den dag’ die ‘alle onderwerpen behandelen welke de aandacht van het volk wekten’.² Een van de eerste pogingen om het genre nader af te bakenen dateert van 1916, toen P.J. Blok in zijn artikel ‘Wat is een pamflet’ schreef dat het ging om ‘een al of niet gedrukt geschrift van geringen omvang, dat minder bladen bevat dan voor een boek noodig is, naar inhoud en vorm van vluchtigen, actueelen aard en dat als afzonderlijk werk, met of zonder slappen papieren omslag is uitgegeven’.³ Uit 1932 stamt de definitie van D.H. ter Horst: ‘elk geschrift hetwelk een beschrijving of bespreking geeft van een concreet feit, dat tot op een jaar nauwkeurig bepaald kan worden of dat in nauw verband met een dusdanig feit gedrukt is, en dat uitgegeven is in de tijd waarin het genoemde feit voorviel’.⁴ Hij was hiermee concreter dan Blok. De nadruk op het actuele karakter van pamfletten is ook kenmerkend voor de omschrijving die Craig Harline hanteert in zijn boek *Pamphlets, Printing and Political Culture in the Early Dutch Republic* uit 1987. Voor hem is een pamflet simpelweg een gedrukte tekst die betrekking heeft op een bepaalde actuele kwestie, ongeacht andere inhoudelijke of uiterlijke kenmerken. Gezien de veelzijdigheid van het hier bestudeerde corpus, is Harlines definitie het meest bruikbaar. Recentelijk heeft Michel Reinders de begripsomschrijving van Harline overgenomen:

1 Tot het genre ‘pamflet’ behoren volgens het *Algemeen letterkundig lexicon* de volgende uitingen: vlugschrift, brochure, manifest, loopmare, vliegend blad, plakkaat (of placcaert), ordonnantie, resolutie, instructie, sententie, octrooi, traktaat, twistschrift, blauwboekje, schimpschrift, schotschrift, smaadschrift, calumnief, paskwil, libel(le) en praatje.

2 Petit 1882, v.

3 Blok 1916, 309.

4 Ter Horst 1932, 8.

Een pamflet is een drukwerk dat positief of negatief reageert op een gebeurtenis die relevant is op het moment dat de publicatie verschijnt. Alle overige kenmerken van een pamflet, zoals vorm, lengte en inhoud varieerden zo sterk en veranderden met het verlopen van de tijd dermate ingrijpend dat ze onbruikbaar zijn voor een definitie.⁵

In de vroegmoderne Lage Landen waren pamfletten, anders dan elders in Europa waar de productie van deze geschriften in het algemeen schaarser was,⁶ een essentieel communicatie- en overredingsmiddel.⁷ Dat blijkt heel duidelijk tijdens de Opstand, die niet voor niets een papieren oorlog wordt genoemd.⁸ In de Nederlanden werd gedurende de eerste decennia van het conflict met Spanje een groot aantal pamfletten geproduceerd. De meeste werden geschreven door aanhangers van de rebellie tegen het Spaanse gezag. Zij poogden daarin de Opstand te rechtvaardigen en de in hun ogen onbillijke handelingen van de Spanjaarden aan de kaak te stellen.

Er is tot nog toe weinig inhoudelijk onderzoek gedaan naar dit bronnenmateriaal. Toch zijn twee studies baanbrekend te noemen. In de eerste plaats Geurts' *De Nederlandse Opstand in de pamfletten, 1566-1584*.⁹ In de verantwoording verbaast de auteur zich over het gebrek aan studies over het Nederlandse propagandamateriaal tegen het Spanje van Filips II.¹⁰ Hij richt zijn onderzoek op de belangrijkste thema's die de pamfletten uit de genoemde jaren kenmerken. Een tweede toonaangevende studie is die van Harline, die een meer kwantitatieve aanpak toevoegt aan het inventariserende werk van Geurts. In de afgelopen jaren is de belangstelling voor de studie van pamfletten vanuit literair-historische hoek sterk toegenomen.¹¹ Nadat ze lang als partijdig, tendentius of anekdotisch werden beschouwd, is recent ook het belang van pamfletten voor de politieke geschiedenis onder de aandacht gebracht.¹²

Leo Wessels constateert dat de bloeitijd van het Nederlandse pamflet begon in 1560.¹³ De opkomst van het pamflet vond zijn oorsprong in de Opstand en eindigde aan het einde van de achttiende eeuw toen de periodieke pers, waaronder de kranten, die al vanaf de zeventiende eeuw werden gedrukt, een duidelijk politieke inhoud kreeg. Gert-Jan Johannes laat het belang van pamflettistische literatuur, waartoe hij ook tijdschriften rekent, doorlopen tot in de negentiende eeuw, toen ze een voertuig voor de ideeën van het nationalisme werden.¹⁴ Harline is in ieder geval van mening dat de periode 1565-1648 de vormende fase van het Nederlandse pamflet was.¹⁵ De eerste vier decennia daarvan staan centraal in dit boek. Het corpus bestaat met name uit pamfletten die zich bevinden in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag en die door W.P.C. Knuttel zijn gecatalogiseerd. Dat gebeurde tussen 1889 en 1920, de jaren waarin respectievelijk het eerste en het laatste deel van zijn negendelige catalogus werden uitgege-

5 Reinders 2010, 14.

6 Vooral in Spanje was, in vergelijking met andere landen, het aantal pamfletten in de vroegmoderne periode gering. Kamen 1986, 157.

7 Harline 1987, 190.

8 Powell 1971, 60.

9 De titel van het hoofdstuk dat hier van belang is, luidt: 'Mythevorming: Personen en gebeurtenissen'. Geurts 1956, 157-189.

10 Ibid., vii.

11 Voorbeelden hiervan zijn De Kruif, Meijer Drees & Salman 2006; Vrieler 2007; Dingemanse 2008.

12 Deen, Onnekink & Reinders 2011, 4-5.

13 Wessels 2002.

14 Johannes 1995, 13-15.

15 Harline 1987, 5.